
prima vinden in het liberale standpunt, zoals dat verwoord werd door de *Provinciale Groninger Courant*. De Bijbel was geschreven door diep-religieuze maar door hun eigen tijd bepaalde mensen. Dit betekende dat de natuurwetenschappelijke opvattingen van deze auteurs inmiddels door beter inzicht waren achterhaald. Dat gold evengoed voor Mozes als voor de evangelist Johannes:

Met de denkbeelden der schrijvers over natuurkunde, sterrenkunde, geneeskunde enz. hebben wij wel als historische proeven van het standpunt der menschelijke ontwikkeling, maar volstrekt niet als regulatief van onze negentiende-eeuwsche inzichten te maken.⁵⁷

De door de stad Groningen onderhouden kerk vroeg betrekkelijk weinig, en omgekeerd waren de eisen die de Ter Apelers aan de godsdienst stelden eveneens bescheiden. Ze waardeerden de kerk als versterking van het sociale leven, en als garant voor een waardige omgang met kernmomenten van leven en dood. Doordat men zich over abstracte theologische vragen niet druk maakte, bestond er ruimte voor een eigen mening. De Kloosterkerkers ervoeren hun onleerstellige geloof blijkens de kerkenraadsnotulen merkwaardig genoeg als traditioneel, anders dan hun liberale maatschappijvisie. Als revolutionair beschouwden zij de scherpshijpers die zich hetzij op een onfeilbare paus beriepen (de rooms-katholieken), hetzij op een onfeilbare bijbel (baptisten, afgescheidenen en hervormde evangelisatiegemeente De Kapel), hetzij op de klassenstrijd (sociaal-democratie).

Niet-leerstellig geloof stimuleerde belangstelling voor nieuw inzicht. Een inwoner van Ter Apel schreef een artikel over de export van ijzeroer naar Oost-Friesland, vol geologische, chemische en waterstaatkundige details over de Ruiten A. Hij zag kans dat stuk geplaatst te krijgen in het Amsterdamse *Nieuws van den Dag*.⁵⁸

⁵⁷ 'Bijbelvergoding en Bijbelverguizing', in: *PGC VIC* nr. 244 (17 oktober 1882).

⁵⁸ 'Oerbanken in Ter Apel', in: *Het Nieuws van den Dag* nr. 5038 (19-7-1886). IJzeroer werd ondermeer gewonnen langs de Runde bij De Maten, om dan per schip vanuit Ter Apel naar Duitsland vervoerd te worden.

⁵⁹ G. Sassen, 'Uit het verleden', in: *Kloosterklanken III* nr. 12 (dec. 1970).

'Het goede, het edelste, het beste in ons hart'

Sikkens had het al gezegd: *juist* voor wie wetenschappelijk dacht kon de kerk zich niet beperken tot thema's die ook al aan de orde waren in het onderwijs. Er was een geestelijke meerwaarde nodig. Hoogtepunt van het kerkelijk jaar was het kerstfeest, waarvoor liederen werden ingestudeerd als *Ere zij God, De kerstboom prijkt* en *'t Is kinderfeest*. De viering in het oude klooster bleef bij menig kind onvergetelijk.⁵⁹

Dit kerstfeest had voor de vrijzinnigen een andere betekenis dan bijvoorbeeld voor de Kapel. De vrijzinnige opvatting was al in 1888 duidelijk uiteen gezet door Fredrik Germs. Hij was een volle neef van de F.H. Germs die in 1868-1869 een jaar in Ter Apel